

Analysis of the Dual Impact of "Economic Problems" and "Rising Expectations and Consumerism Among Children" on Childlessness and One-Child Families

ARTICLE INFO	ABSTRACT
Article type: Research Article Keywords: <i>Childlessness, One-child families, Sociological, Economic independence, Social participation, Parental tendency, Bushehr Province..</i>	Nowadays, the phenomenon of childlessness and one-child families has emerged as one of the most significant demographic and social issues in many societies, including Bushehr Province. This study aims to analyze the dual sociological factors of economic problems and the rising expectations and consumerism among children that influence parents' tendencies toward childlessness and having only one child in the city of Bushehr. This quantitative research was conducted through a survey method, investigating the prevalence, distribution, and relationships of sociological variables among men and women in Bushehr with at least one year of marriage. The sample was selected using a convenience sampling method and Cochran's formula, resulting in a sample of 237 participants. Data were collected using a valid and reliable questionnaire (Cronbach's alpha above 0.7). The instrument's validity was confirmed both formally and content-wise by experts. Data analysis was performed at both descriptive and inferential levels. Pearson correlation coefficient and multiple regression tests were used via SPSS software. The results of the Pearson correlation coefficient test showed a positive and significant relationship of moderate strength between the dual sociological factors and the tendency toward childlessness and one-child families ($P=0.001<0.05$, $R=0.562$). The multiple regression analysis also indicated that the variable of economic problems significantly influences this tendency. Furthermore, the research hypotheses regarding the impact of economic problems and the rise in children's expectations and consumerism were confirmed. Findings showed that an increase in these factors is associated with a greater tendency toward childlessness and one-child families.
Cite this article: Jafari Nia, G., Rashedzadeh, A., & Kargar, M. H. (2023). Analysis of the dual impact of "economic problems" and "rising expectations and consumerism among children" on childlessness and one-child families. <i>Population Journal</i>, 30 (126), 57-84. © The Author(s).	

Extended Abstract**Introduction**

In recent decades, significant changes in family structures and fertility patterns have been observed in developing countries, including Iran. The decline in fertility rates in urban areas of Iran, particularly the trend toward single-child and childless families, has emerged as a critical challenge for policymakers and population researchers. Bushehr Province, with its unique economic and social characteristics, exemplifies this trend and necessitates a sociological analysis of the economic factors influencing couples' decisions to have children or remain childless. These decisions are shaped by economic pressures, lifestyle choices, and social structures, and they carry broad implications for population dynamics and social policies.

Economic theories of fertility are based on the principle that children can be regarded as economic goods with direct and indirect costs and benefits, and that their demand depends on family income, parental opportunity costs, and public policies. Scholars such as Gary Becker and Leibenstein emphasize that increased female employment and the costs associated with child-rearing reduce the desire to have children. Empirical evidence also indicates that higher education, female employment, and rising wages are correlated with lower fertility rates.

Socioeconomic theories of fertility consider childbearing as a multidimensional phenomenon influenced simultaneously by economic, social, and cultural factors. Researchers like Stirling and McNicoll highlight the roles of reproductive capacity, tangible and intangible family planning costs, and gendered income differences in the labor market. Scholars including Batz and Ward, Ermich, and others have shown that increased female employment, the opportunity costs of parenting, and modern lifestyle patterns reinforce a decline in childbearing intentions.

Preference and lifestyle theories focus on the role of values and individual priorities in fertility decisions. Family-oriented women tend to prioritize childbearing, career-oriented women often remain childless, and women balancing both work and family attempt to manage these roles simultaneously. Historical shifts in contraception, white-collar employment opportunities, secondary incomes, and increasing individualism have also shaped these preferences.

Previous studies in Iran indicate that economic and social factors, including income, employment, education, and cultural attitudes, significantly influence tendencies toward childlessness and single-child families. Analysis of census and survey data in Bushehr Province confirms declining births and a rise in single-child families, highlighting the need for a more precise understanding of economic motivations and lifestyle factors for sustainable population policy.

Given the significance of this issue, the present study is designed to examine the relationship between economic challenges and tendencies toward childlessness and single-child families, as well as the impact of children's consumerism on fertility decisions. The findings can assist policymakers in devising strategies to improve family economic conditions, manage consumerist behaviors, and strengthen the demographic and family structure in Bushehr Province.

Methodology

The present study employs a quantitative survey design to analyze sociological factors influencing childlessness and single-child families in Bushehr. A sample of 237 married individuals, selected via convenience sampling, was surveyed using a structured questionnaire. Content and face validity were confirmed through expert review, and reliability was verified with Cronbach's alpha ($\alpha > 0.70$), including 0.75 for economic-financial issues and 0.79 for attitudes toward consumerism and childrearing. Data were

collected through direct administration and analyzed in SPSS, employing independent t-tests and Pearson correlation to examine relationships between independent and dependent variables, ensuring a robust methodological framework for sociological inference.

Findings

The descriptive findings of this study, conducted on 237 respondents in Bushehr, indicate a notable prevalence of childlessness and single-child families. Among participants, 40.1% were employed, 12.7% unemployed, 25.3% homemakers, and 21.9% students. Regarding fertility, 37.1% were childless, 33.3% had one child, 20.3% had two children, and 9.3% had more than two children, highlighting the demographic prominence of childless and single-child households, particularly among employed women and homemakers. Kolmogorov–Smirnov tests confirmed normality of the variables, allowing parametric analyses.

Analysis of the first hypothesis revealed a significant positive correlation between economic problems and parental inclination toward childlessness and single-child families ($r = 0.475$, $p = 0.001$), indicating that increased economic constraints elevate the likelihood of reduced fertility. Conversely, the second hypothesis, examining the relationship between elevated child-rearing expectations/consumerism and fertility reduction, showed a weak positive correlation that was marginally non-significant ($r = 0.128$, $p = 0.056$), suggesting that this factor exerts a less definitive impact on parents' reproductive decisions.

These findings underscore the pivotal role of economic challenges in shaping fertility behaviors, whereas the influence of children's consumerist expectations appears limited. The study highlights the need for policy interventions that address financial pressures on families to mitigate trends toward childlessness and single-child households. By elucidating the relative weight of economic versus lifestyle factors, these results contribute to a more nuanced understanding of contemporary fertility patterns in urban Iranian contexts, providing empirical support for socio-economic frameworks in population studies.

Conclusion and Discussion

The present study examined the impact of economic challenges and rising child-rearing expectations/consumerism on parental inclination toward childlessness and single-child families in Bushehr. Statistical analyses, including mean comparison, Pearson correlation, and multiple regression, revealed that economic constraints, cultural attitudes toward childbearing, and family history of limited fertility are the most influential factors shaping reduced fertility. Economic problems—comprising financial limitations, income instability, and high living costs—showed a significant positive correlation with lower fertility ($r = 0.475$, $p < 0.05$), indicating that financial pressures strongly motivate parents to limit the number of children. Conversely, the effect of elevated expectations and consumerist tendencies of children was weak and marginally non-significant ($r = 0.128$, $p = 0.056$), suggesting that while consumerism may contribute, it is not a decisive determinant of fertility reduction. These findings underscore the predominance of economic and socio-cultural factors over consumerist pressures in shaping fertility behavior. The study recommends targeted financial and welfare policies, alongside educational programs to manage child-related expectations, as effective strategies to mitigate declining fertility and support sustainable demographic development.

تحلیل اثر عوامل دوگانه «مشکلات اقتصادی» و «افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان» بر بی‌فرزندگی و تک‌فرزندی

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی-پژوهشی کلیدواژه‌ها: استان بوشهر، بی‌فرزندگی، تک‌فرزندگی، رشد سطح انتظار و مصرف‌گرایی، مشکلات اقتصادی.	امروزه پدیده بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل جمعیتی و اجتماعی در بسیاری از جوامع، از جمله استان بوشهر، مطرح است. این پژوهش با هدف تحلیل عوامل دوگانه جامعه‌شناختی مشکلات اقتصادی و افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان بر گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در شهر بوشهر انجام شده است. این پژوهش کمی با روش پیمایشی انجام شده و به بررسی شیوع، توزیع و روابط متغیرهای جامعه‌شناختی در میان زنان و مردان بوشهری با حداقل یک سال سابقه ازدواج می‌پردازد. نمونه‌گیری به‌صورت در دسترس و با استفاده از فرمول کوکران، شامل ۲۳۷ نفر انجام شد. داده‌ها با پرسشنامه‌ای معتبر و پایایی آلفای کرونباخ بالای ۰/۷ گردآوری شد. روایی ابزار به‌صورت صوری و محتوایی به‌وسیله متخصصان تأیید شد. تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام گرفت. برای تحلیل داده‌ها از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه به کمک نرم‌افزار SPSS استفاده شد. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین عوامل دوگانه جامعه‌شناختی و گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی رابطه مثبت و معناداری با شدت متوسط وجود دارد ($\text{Sig} = 0.001 < 0.05, r = 0.562$). نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که بین مشکلات اقتصادی و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($\text{Sig} = 0.001 < 0.05, r = 0.475$). همچنین بین افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان و گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی رابطه مثبت ضعیف و در مرز معناداری بود ($\text{Sig} = 0.056 > 0.05, r = 0.128$). نتیجه کلی پژوهش بیانگر آن است که عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به‌صورت همزمان بر تصمیم خانواده‌ها در مورد تعداد فرزندان تأثیرگذارند. مشکلات اقتصادی به‌عنوان عاملی کلیدی و تعیین‌کننده در کاهش نرخ باروری مطرح است، در حالی که افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان تأثیر مثبت ولی ضعیف و غیرقطعی دارد.
استناد: جعفری‌نیا، غلامرضا، راشدنزاده، امراه، کارگر، محمدهادی (سال). تحلیل اثر عوامل دوگانه «مشکلات اقتصادی» و «افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان» بر بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی. عنوان مجله، ۳۰ (۱۲۶)، ۸۴-۵۷. © نویسندگان.	

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر، ساختار خانواده و الگوهای فرزندآوری در جوامع مختلف، به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، تغییرات گسترده‌ای را تجربه کرده‌اند. ایران نیز از این روند جهانی مستثنا نبوده و کاهش نرخ باروری به‌خصوص در مناطق شهری، یکی از مسائل مهم سیاست‌گذاران و پژوهشگران حوزه جمعیت و خانواده محسوب می‌شود.

انتقال به باروری پایین یکی از عناصر کلیدی تغییرات جمعیتی جهان است که پیامدهای اجتماعی و اقتصادی متعددی به دنبال دارد. ایران، کشوری درحال توسعه با نرخ باروری پایین، نشان می‌دهد که کاهش باروری دیگر مختص جوامع غربی نیست و روندی جهانی محسوب می‌شود. فرآیند گذار باروری در ایران با تحولات اقتصادی و اجتماعی متعددی همراه بوده که تغییر نگرش‌ها نسبت به ازدواج و فرزندآوری و در نهایت ایدئال‌ها و رفتارهای باروری را به دنبال داشته است (عباسی‌شوازی و خواجه‌صالحی، ۱۳۹۲). در دهه‌های گذشته، میل به فرزندآوری به دلایل مختلف از جمله مشکلات اقتصادی کاهش یافته است. کاهش باروری به زیر سطح جایگزینی و تغییر ساختار سنی جمعیت از جوان به میانسال، باعث شد که در اردیبهشت ۱۳۹۳ موضوع جمعیت در کانون توجه سیاست‌گذاران قرار گیرد. ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت در ۱۴ بند به‌وسیله مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۳ نیز نشان‌دهنده اهمیت یافتن این مسئله است. در این سیاست‌های کلی، از یک‌سو بر پویایی، بالندگی و جوانی جمعیت کنونی کشور به‌عنوان فرصت و امتیاز تأکید و تصریح شده که عامل جمعیت دارای نقش ایجابی در پیشرفت کشور است. از سوی دیگر، بر جبران کاهش نرخ رشد جمعیت و نرخ باروری سال‌های گذشته تأکید شده است (شقاقی شهری و کریم، ۱۴۰۰).

یکی از اشکال نوین خانواده که اخیراً بیشتر مورد توجه قرار گرفته، خانواده‌های تک‌فرزندی است. اگرچه مطالعاتی در این زمینه انجام شده و داده‌های سرشماری و مطالعات پیمایشی نیز در استان بوشهر تحلیل شده‌اند، اما این پژوهش ضمن نوآوری و استفاده همزمان از داده‌های سرشماری، تحلیل عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر بی‌فرزندی و تک‌فرزندی را در دستور کار دارد. روند افزایش «تک‌فرزندی قطعی» و «تک‌فرزندی احتمالی» در ایران طی دهه‌های اخیر به‌ویژه در مناطق شهری قابل توجه است (شجاعی و عرفانی، ۱۳۹۸). سیاست‌های تنظیم جمعیت در بازه زمانی ۱۳۶۵ تا ۱۳۷۰ موجب کاهش نرخ رشد جمعیت استان به ۱/۲ درصد شده که این روند کاهشی تا سال‌های بعد نیز ادامه داشته است. متوسط نرخ رشد باروری سالانه جمعیت استان بوشهر در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ۱/۸ درصد رسیده است. همچنین تعداد ولادت‌ها در استان بوشهر به‌شدت کاهش یافته است؛ از ۹۵۰,۲۱ تولد در سال ۱۳۹۴ به ۳۵۵,۱۶ تولد در سال ۱۳۹۸

و ۶۳۶,۱۳ تولد در سال ۱۴۰۲ کاهش یافته است. این روند نشان می‌دهد که استان بوشهر، همراستا با تغییرات جمعیتی کل کشور، (نرخ باروری کشور ۱/۳ یعنی زیر سطح جانشینی است) با کاهش موالید روبه‌رو است که ضرورت شناخت عوامل گرایش زوجین به کاهش فرزندآوری را افزایش می‌دهد. میزان باروری کل کشور از سال ۱۳۶۴ کاهش مستمر داشته است به‌طوری‌که از ۶/۹ فرزند به ۵/۵ فرزند در سال ۱۳۶۷ و در سال ۱۳۷۵ به ۲/۸ رسیده است. برآوردها براساس پیمایش جمعیت و سلامت سال ۱۳۷۹ نشان داده که میزان باروری کل در دوره ۱۳۷۷-۱۳۷۹ به نزدیک سطح جانشینی یعنی حدود ۲,۲۶ فرزند برای هر زن رسیده بود. سرانجام باروری در سال ۱۳۸۵ به زیر سطح جانشینی یعنی حدود ۱/۹ فرزند برای هر زن رسید. در سال ۱۳۹۰ سطح باروری به حدود ۱/۸ و در سال ۱۳۹۵ به ۱/۸۳ و برابر آمار و ارقام ارائه‌شده و ولادت‌های ثبت‌شده در سال ۱۴۰۴ نرخ رشد باروری به ۱/۳ رسیده است (عباسی‌شوازی، ۲۰۰۰).

با وجود مطالعاتی که در زمینه جمعیتی در ایران و استان بوشهر انجام شده، تحلیل دقیق تأثیر مشکلات اقتصادی بر گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی تاکنون به‌طور جامع بررسی نشده است.

در این پژوهش، دو فرضیه اصلی مطرح شده است: اول، وجود رابطه بین مشکلات اقتصادی و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در بین زوجین استان بوشهر؛ و دوم، وجود رابطه بین افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان و گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی. این فرضیات نشان‌دهنده نقش مهم مسائل اقتصادی و سبک زندگی در تغییرات ساختار خانواده و الگوهای فرزندآوری است.

در نهایت، شناخت و تحلیل دقیق مشکلات اقتصادی و سبک زندگی در استان بوشهر می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا با طراحی راهکارهای مؤثر، از جمله بهبود شرایط اقتصادی خانواده‌ها و مدیریت مصرف‌گرایی، زمینه‌های گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی را کاهش داده و به حفظ و تقویت ساختار خانواده و جمعیت استان کمک کنند.

شهر بوشهر، به‌عنوان یکی از شهرهای جنوبی کشور با ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی خاص، در سال‌های اخیر با افزایش گرایش به تک‌فرزندگی و بی‌فرزندگی روبه‌رو شده است که این موضوع نیازمند تحلیل جامعه‌شناختی دقیق‌تری از عوامل اقتصادی مؤثر بر این روند است. تصمیم به داشتن فرزند یا عدم آن صرفاً انتخاب فردی نیست، بلکه در بستری از ساختارهای اجتماعی و فشارهای اقتصادی شکل می‌گیرد. از این‌رو، این پژوهش با تمرکز بر استان بوشهر به بررسی تأثیر مشکلات اقتصادی بر گرایش زوجین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی پرداخته است تا با شناخت این عوامل، زمینه‌ساز ارائه راهکارهای بهبود سیاست‌های جمعیتی و تقویت بنیان خانواده

در ایران باشد.

حال این سؤال مطرح است که آیا عوامل مختلف جامعه‌شناختی اعم از مشکلات اقتصادی، افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی بر گرایش والدین به بی‌فرزندى و تک‌فرزندى تأثیر گذار است؟

۲. مبانی نظری

کاهش باروری در دهه‌های اخیر موضوعی است که نظریه‌های ساختاری با نگاه کلان اجتماعی به آن می‌پردازند؛ این نظریه‌ها دامنه‌ای از دیدگاه‌های صرفاً اقتصادی تا ترکیبی اقتصادی-اجتماعی را شامل می‌شوند. بررسی موضوع بی‌فرزندى به‌ویژه از دهه ۱۹۳۰ آغاز شد، زمانی که این پدیده به‌عنوان انحرافی اجتماعی تلقی می‌شد و افراد بدون فرزند خودخواه خوانده می‌شدند. اما به تدریج نگرانی‌ها به جنبه‌های جمعیتی افزایش بی‌فرزندى تغییر یافت و انگیزه‌های مادی افراد در جوامع مدرن، مانند مطالعات استرلین، دیویس و بلیک، مورد توجه قرار گرفت. از اوایل دهه ۱۹۸۰، مطالعات به چارچوب سبک زندگی جایگزین و زندگی خارج از ازدواج تمرکز یافت و با موج دوم فمینیسم، تحقیقات کیفی برای بررسی انتخاب‌های بدون فرزند انجام شد. از سال ۱۹۹۰ به بعد، جمع‌آوری داده‌های کمی موجب ارتقای درک پژوهشگران از زندگی خانواده‌های بدون فرزند شد (شجاعی و یزدخواستی، ۱۳۹۶).

۲-۱. رویکرد اقتصادی

نظریه‌های اقتصادی، رفتار باروری خانواده‌ها را متأثر از رفتار اقتصادی آن‌ها می‌داند. همان‌گونه که خانواده در زمینه اقتصادی در مورد گزینش یک کالا تصمیم می‌گیرد، به همان نحو با توجه به میزان درآمد و هزینه‌های فرزند، در مورد داشتن فرزند تصمیم می‌گیرد (محمودیان و پوررحیم، ۱۳۸۱). نخستین کسی که این نظر را مطرح کرد که تعداد فرزندان نتیجه تصمیمات فردی در زمینه‌های اقتصادی مانند هزینه‌ها و درآمد است، لیبنشتاین بود اما افرادی چون، نرلا، ویلیس، اسکولتز و بیش از همه بکر، نظریه انتخاب مصرف‌کننده را به‌عنوان نظریه اقتصادی مکتب شیکاگو معرفی می‌کنند (دی برویجن، ۲۰۱۶).

بکر در رویکرد اقتصاد خرد، فرزندان را به‌مثابه کالای اقتصادی با دوام تصور کرده و تقاضا برای فرزندان، مبتنی بر یک عقلانیت اقتصادی و تابع منافع تلقی می‌شود که والدین از فرزندان خود انتظار دارند (عباسی‌شوازی و ندوشن، ۱۳۸۴).

تقاضا برای فرزند با درآمد خانواده و هزینه فرزندان، به‌ویژه ارزش زمانی که برای مراقبت از

آنان صرف می‌شود، همچنین با سیاست‌های عمومی و دیگر عواملی که هزینه فرزندان را تغییر می‌دهد، در ارتباط قرار می‌گیرد؛ به‌علاوه تقاضا برای فرزند با میزان سرمایه‌گذاری در زمینه سرمایه انسانی یا هر عامل دیگری که کیفیت فرزند نامیده می‌شود، مرتبط است. همچنین هر عاملی که باعث تغییر تقاضا برای کیفیت فرزندان شود، مانند میزان مرگ‌ومیر کودکان، بر میزان باروری تأثیر می‌گذارد. هزینه فرزندان، علاوه بر هزینه غذا، لباس و مسکن، به ارزش زمانی که والدین صرف مراقبت از آنان می‌کنند نیز بستگی دارد. هزینه فرصت ازدست‌رفته والدین برای خانواده‌های مختلف با یکدیگر فرق می‌کند؛ در نتیجه، هزینه تربیت فرزند در خانواده‌ها با یکدیگر متفاوت است. افزایش قیمت نسبی فرزند در صورت ثابت بودن درآمد، منجر به کاهش تقاضا برای فرزند و افزایش تقاضا برای کالاهای دیگر می‌شود. قیمت نسبی فرزندان از متغیرهای زیادی تأثیر می‌پذیرد؛ تجربه نشان می‌دهد که خانواده‌های کشاورز و روستاییان دارای ابعاد بزرگتری نسبت به خانواده شهری هستند؛ علت هم این است که مواد غذایی و پوشاک و مسکن در روستا ارزان‌تر است؛ از سوی دیگر، با مشارکت فرزندان در تولید، هزینه خالص فرزندان کاهش می‌یابد. میزان تقاضا برای فرزند از درآمد حقیقی هم تأثیر می‌پذیرد؛ اگر افزایش درآمد همراه با افزایش هزینه فرزند باشد، ممکن است با کاهش میزان تقاضا برای فرزند همراه شود. این امر ناشی از اشتغال زنان و با ارزش شدن زمانی است که صرف مراقبت از فرزندان می‌شود. غلبه کردن اثر جانشینی بر اثر درآمدی باعث شده است که رابطه قوی بین درآمد سرانه و تقاضا برای فرزند دیده شود (رازقی، ۱۳۹۵؛ استینسون، ۲۰۱۸). اما از نظر لیبنشتاین منفعت و عدم منفعت اقتصادی، عاملی برای تصمیم‌گیری والدین در مورد فرزند است. از نظر وی سه نوع منفعت و دو نوع هزینه در مورد فرزندان وجود دارد:

الف. منافع فرزند

- کالابودن فرزند به‌عنوان یک منبع لذت برای والدین
- نیروی کار قلمداد شدن فرزند
- تأمین و نگهداری والدین در سنین کهولت یا وضعیت دیگری مثل بیماری یا از کارافتادگی

ب. هزینه‌های فرزند

- هزینه‌های مستقیم نگهداری و مراقبت‌های مختلف از فرزند تا زمانی که به مرحله منفعت اقتصادی برسند.
- هزینه‌های غیرمستقیم مربوط به فرصت‌هایی است که به خاطر پرورش فرزند از دست می‌رود (محمودیان و پوررحیم، ۱۳۹۱).

۲-۲. رویکرد اقتصادی-اجتماعی

پس از طرح نظریات اقتصادی، نظریه اقتصادی-اجتماعی باروری مطرح می‌شود که در این نظریه‌ها، صاحب‌نظران معتقدند که برای تبیین باروری، باید عوامل اقتصادی به همراه عوامل اجتماعی در نظر گرفته شوند. از زمره این نظریات نظریه استرلین است؛ نظریه وی دارای متغیر وابسته نهایی به نام فرزندان متولدشده زنده‌ای است که یک زوج در طول مدت زندگی مشترک زناشویی خود به دنیا می‌آورند و این متغیر خود تحت تأثیر عوامل زیر است:

۱. ظرفیت تولید فرزند عبارت است از تعداد کل فرزندان که زوجین می‌توانند در طول مدت زناشویی خود، بدون استفاده از روش‌های پیشگیری داشته باشند که تحت تأثیر عوامل زیستی است. استرلین بر پایه قضیه فوق چنین نتیجه‌گیری می‌کند:

هرگاه ظرفیت تولید کمتر از تقاضا باشد به معنای آن است که محدودیتی برای تولید فرزند اضافی وجود ندارد لذا والدین برای تولید فرزند اضافی دارای انگیزه می‌شوند.

هرگاه ظرفیت تولید بیشتر از تقاضا باشد، در واقع والدین دچار محدودیت می‌شوند، لذا برای پیشگیری از تولد فرزندان ناخواسته انگیزه‌دار شده و از روش‌های پیشگیری استفاده خواهند کرد.

۲. هزینه‌های تنظیم خانواده که این هزینه‌ها و مخارج دو دسته‌اند:

هزینه‌های ذهنی باروری؛ که مربوط به پذیرش کنترل موالید است و به مجموعه‌ای از عوامل عقیدتی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی بستگی دارد.

هزینه‌های عینی باروری؛ مانند هزینه‌های مالی برای آموزش و خریداری وسایل کنترل باروری یا جنبه‌های مادی که مربوط به دسترسی به وسایل کنترل موالید و فراگیری روش‌های آن است (کالانتري و دیگران، ۱۳۸۵).

علاوه بر استرلین، مکنویچ نیز پیرو نظریه اندازه نسبی کوهورت است. وی همچون استرلین معتقد است که تأثیر اولیه اندازه کوهورت تفاوت درآمد مردان جوانتر نسبت به مردان مسن‌تر در بازار کار است. البته با این تفاوت که استرلین در اینجا برای زنان نقش منفعلانه‌ای را متصور شده است، در حالی که وی نقش زنان را در این عرصه فعال می‌داند؛ وی در مدل خود به دنبال اندازه‌گیری رابطه میان درآمد نسبی و دستمزد زنان است؛ بدین معنا که افزایش درآمد نسبی مردان سبب افزایش باروری می‌شود در حالی که افزایش دستمزد زنان تأثیری معکوس بر باروری دارد. وی در مدل خود نشان می‌دهد که در دوره‌ای که دستمزد مردان، بالاست، فرصت هزینه کردن از دستمزد زنان بیش از تأثیرات درآمد است و در نتیجه دستمزد زنان تأثیر منفی بر باروری دارد. از سوی دیگر، در دوره‌ای که دستمزد مردان پایین است، افزایش دستمزد زنان سبب افزایش درآمد خانواده به‌طور کلی می‌شود و در نتیجه ممکن است منجر به فرزندآوری بیشتر

زوجین شود؛ در این زمان درآمد زنان می‌تواند تأثیر مثبتی بر باروری داشته باشد.

اگر زنان به‌طور همزمان دارای اشتغال باشند، درآمدی که او از آن برای پرورش کودکان خود صرف‌نظر می‌کند، دارای اهمیت بسیاری است؛ آنان پیش‌بینی می‌کنند که زمانی که درآمد بیشتری دارند، به جهت هزینه‌های بالای پرورش فرزندان، فرزندان کمتری دارند.

ارمیچ نیز همچون باتز و وارد دربارهٔ صحت نظریهٔ استرلین مباحثی را طرح می‌کند. وی بر این اعتقاد است که افزایش نیاز کارگران زن و عدم تغییر در درآمد نسبی خود، اصلی‌ترین دلیل برای تغییرات باروری است؛ فرضیهٔ وی همچون فرضیهٔ باتز و وارد بر این امر استوار است که تأثیر اصلی بر اندازهٔ خانواده ناشی از اشتغال یکی از زوجین یا هر دوی آنهاست. در خانواده‌هایی که مردان تنها نان‌آور خانواده هستند، وظیفهٔ مراقبت از کودکان بیشتر بر عهدهٔ زنان است. افزایش در حقوق مردان سبب افزایش درآمد خانواده و در نتیجه افزایش تقاضا برای فرزندآوری می‌شود. در خانواده‌هایی با دو نان‌آور، مردان نسبت به گروه نخست وقت آزاد خود را بیشتر در مراقبت از کودکان سپری می‌کنند. وقت عامل مهمی در تغییرات آیندهٔ شغلی زوجین در این خانواده‌ها به حساب می‌آید. از آنجایی که آنان هر دو در پرورش کودکان مشارکت دارند، افزایش در دستمزدهای مورد انتظار سبب افزایش هزینهٔ فرزندآوری و در نتیجه کاهش تقاضا برای فرزندان می‌شود. پرورش کودک به زمان و وقت بیشتری نیازمند است در نتیجه، عدم اشتغال زن در سال‌های اولیهٔ پس از تولد، درآمد حال حاضر آنان را کاهش می‌دهد. بنابراین، در خانواده‌های با دو نان‌آور افزایش در دستمزدها، سبب افزایش ارزش وقت‌های آزاد و وقت‌های اشتغال می‌شود و در نتیجه افزایش هزینه، صرف وقت برای کودکان را در پی دارد و به همین جهت زوجین تمایل دارند که ابعاد دلخواه خانوادهٔ خود را کاهش دهند. تقسیم خانواده‌ها به خانواده‌های با یک نان‌آور و با دو نان‌آور، نشان‌دهنده تأثیر تغییرات دستمزد در متوسط ابعاد خانواده است که وابستگی زوجین در هریک از این دو گروه دارد. هنگامی که تعداد زنان شاغل نسبت به زنان غیرشاغل بیشتر باشد، باروری در زمان رشد اقتصادی کاهش می‌یابد اما اگر تعداد زنان غیرشاغل بیشتر باشد، میزان باروری در زمان رشد اقتصادی افزایش خواهد یافت. علاوه‌براین، وی در مطالعات خود دریافته است که با اشتغال زنان در بازار کار، متوسط سن در نخستین تولد افزایش و در مقابل فاصله‌گذاری موالید کاهش می‌یابد. او همچنین دریافته است که زمانی که در پست‌های مدیریتی یا تخصصی مشغول هستند، نسبت به سایر زنان که در اشتغال‌های حاشیه‌ای قرار دارند، میان ازدواج و فرزندآوری نخست فاصله ایجاد می‌کنند. وی همچنین تأثیرات درون‌نسلی را بر اشتغال زنان ارزیابی کرده است. او معتقد است که دختران زنان شاغل، بیش از سایر زنان تمایل دارند تا در دوران پرورش کودکان خود کار کنند. بنابراین، اشتغال مادران کنونی تأثیر

مستقیمی بر باروری آنان دارد، زیرا بر تعداد زنان شاغل نسبت به زنان غیر شاغل بسیار مؤثر است. توسی، بوگ و هوگان بر این اعتقادند که کاهش میزان باروری در دهه ۱۹۷۰ در آمریکا، به خاطر تغییرات باروری در ازدواج، تغییرات در باروری‌های خارج از چارچوب و تغییرات در تعداد ازدواج‌هاست. آنان معتقدند که متغیرهایی چون متغیرهای جمعیتی مربوط به زوجین، مانند سن زوجین، وضعیت تأهل، مدت زمان ازدواج و تعداد فرزندان زنده آن‌ها، گذشته هر یک از آن‌ها، مانند قومیت، نژاد، زبان، شهری یا روستایی بودن، سطح تحصیلات زنان و اشتغال هر یک از آن‌ها می‌تواند در تحلیل‌های مربوط به باروری بررسی شود. تغییرات باروری به شدت تحت تأثیر فضای رویکردی زوجین نسبت به فرزندآوری است. این رویکرد تعیین‌کننده، ابعاد دلخواه خانواده، ترجیح جنسیت فرزندان و بهره‌گیری از روش‌های پیشگیری از بارداری است؛ بنابراین باروری آنان تحت تأثیر ابعاد دلخواه خانواده و تعداد کلی فرزندان است که اعم از پسر یا دختر یا هردو، تمایل به داشتن آن‌ها دارند. بهره‌گیری از روش‌های پیشگیری از بارداری، مردم را به دو گروه موافقان و مخالفان آن تقسیم می‌کند. بنابراین، تغییرات کلی باروری به شدت تحت تأثیر سهم مشارکت مردم در هر یک از گروه‌های فوق است. آنان بر این اعتقادند که رابطه‌ای معکوس میان سطح آگاهی زوجین از روش‌های فوق‌الذکر و ابعاد دلخواه خانواده وجود دارد (برون و نورویل، ۲۰۲۱).

پس از طرح نظریه استرلین و کالدول نوگرایی در سیر نظریات به وجود آمد. در نظریه نوگرایی اقتصادی و اجتماعی، علت کاهش باروری را سبک زندگی می‌دانند؛ زندگی مدرن و جدید امروزی سبب افزایش نیازهای مادی و اجتماعی افراد می‌شود؛ همچنین تمایل به فردگرایی و ارتقای سطح زندگی و داشتن رفاه بیشتر با داشتن فرزند زیاد سازگاری ندارد و خانواده را به داشتن فرزند کمتر تشویق می‌کند (کلانتری و دیگران، ۱۳۸۵).

۲-۳. نظریه ترجیح یا اولویت

نظریه اولویت‌های سبک زندگی و ارزش‌ها، ترجیحات فردی را به عنوان عامل تعیین‌کننده اولیه در انتخاب‌های باروری زنان معرفی می‌کند و بر نقش کلیدی عوامل فرهنگی در تحولات باروری و خانواده در جوامع صنعتی تأکید دارد (زندوکیلی، ۱۴۰۰). این نظریه زنان را به سه گروه تقسیم می‌کند: زنان خانواده‌محور که اولویتشان فرزندآوری است و تنها در صورت نیاز مالی وارد بازار کار می‌شوند؛ زنان شغل‌محور که به تحصیلات و اشتغال اولویت می‌دهند و اغلب بدون فرزند می‌مانند؛ و زنان ترکیبی که تلاش می‌کنند کار و خانواده را همزمان مدیریت کنند؛ معمولاً با تغییر نوع اشتغال پس از فرزندآوری.

به گفته هاکیم، این سه گرایش نتیجه پنج تحول تاریخی‌اند: پیشرفت در روش‌های پیشگیری

از بارداری، گسترش مشاغل یقه‌سفید، امکان کسب درآمد دوم، برابری در فرصت‌ها و تأکید بر انتخاب فردی. این ترجیحات تأثیر چشم‌گیری بر الگوهای اشتغال، باروری، ازدواج و طلاق دارند. زمینه‌های اجتماعی و ساختاری نیز نقش مکمل دارند. مطالعات نشان می‌دهند که زنان خانواده‌محور باروری بیشتری دارند و اولویت‌های فردی نقش مهمی در عدم فرزندآوری داوطلبانه ایفا می‌کند. همچنین، ترجیحات جنسیتی فرزندان می‌تواند احتمال فرزندآوری بیشتر را افزایش دهد (رازقی‌نصرآباد و همکاران، ۱۳۹۸).

۲-۴. عوامل مؤثر بر تک‌فرزندی و بی‌فرزندی

در رویکردهای اقتصادی و اقتصادی-اجتماعی به باروری، عنصر اساسی تحلیل، انگیزه و ترجیحات خانواده‌ها برای داشتن خانواده‌ای بزرگ یا کوچک است. در این دیدگاه‌ها، تصمیم‌گیری درباره باروری براساس تحلیل هزینه-فایده انجام می‌شود و متغیرهایی مانند درآمد، سطح تحصیلات و اشتغال زنان تأثیر تعیین‌کننده‌ای در تصمیم به فرزندآوری دارد (شیری و بیداریان، ۱۳۸۸). در چارچوب نظریه عرضه و تقاضای استرلین و نظریه جریان ثروت کالدول، رابطه مستقیمی بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی افراد و میزان باروری مشاهده می‌شود. کالدول بر نقش مؤثر آموزش همگانی و تحصیلات در کاهش باروری تأکید دارد (شمس‌قهرخی و همکاران، ۱۳۹۳). فاوست نیز نشان می‌دهد که افرادی که تحصیلات بیشتری دارند تمایل کمتری به فرزندآوری دارند (یاراحمدی و همکاران، ۱۳۹۱).

نظریه ارزش فرزند نیز از دیگر نظریه‌های اقتصادی است که با تکیه بر مطلوبیت اقتصادی و اجتماعی فرزندان، معتقد است که افراد زمانی به فرزندآوری تمایل دارند که انتظار داشته باشند فرزندان در آینده رفاه والدین را بهبود بخشند. این نظریه همچنین بر نقش کاهش عدم اطمینان از طریق داشتن فرزند تأکید دارد؛ در جوامع توسعه‌یافته، که فرزندان بار اقتصادی دارند، فرزندآوری به‌ویژه در بین گروه‌هایی که با عدم اطمینان اقتصادی مواجه‌اند، بیشتر دیده می‌شود. مک‌دونالد از منظر جنسیتی به کاهش باروری نگریسته و آن را وابسته به تغییر پایگاه زنان در خانواده و افزایش اعتبار آنان در ساختار اجتماعی می‌داند (ابراهیم‌پور و عبادی، ۱۳۹۲). افزایش تحصیلات و اشتغال زنان، که با روند شهرنشینی نیز همراه است، نقش مؤثری در تغییر ساختار خانواده و کاهش باروری دارد (قریشی و همکاران، ۱۳۹۹). تئوری برابری جنسیتی نیز بیان می‌کند که زنانی که خواهان دستیابی به فرصت‌های برابر با مردان هستند، به دلیل ترس ازدست دادن موقعیت‌های اجتماعی، ازدواج و فرزندآوری را به تأخیر می‌اندازند. این وضعیت یکی از علل بروز پدیده‌های بی‌فرزندی و تک‌فرزندی در جوامع مدرن است (یاراحمدی و همکاران، ۱۳۹۱).

از تئوری متغیرهای بینابین نیز برای تحلیل متغیر مستقیم «سن ازدواج» استفاده می‌شود؛ چرا که در جوامعی که سن ازدواج بالاست، مدت زمان زندگی زناشویی کوتاه‌تر و در نتیجه احتمال فرزندآوری کمتر است. در خانواده‌های هسته‌ای نیز، فرد تا زمانی که از عهده مسئولیت‌های زندگی مشترک برنیاید، اقدام به ازدواج نمی‌کند (عباسی‌شوازی و خواجه‌صالحی، ۱۳۹۲).

نظریه گذار دوم جمعیتی، چارچوبی تحلیلی برای بررسی تغییرات رفتار باروری و شریک‌گزینی در اواخر قرن بیستم ارائه می‌دهد. این نظریه بیان می‌کند که افزایش تحصیلات، استقلال اقتصادی و توانمندی تصمیم‌گیری زنان موجب تحولاتی در تشکیل خانواده، ترتیبات زندگی و فرزندآوری در کشورهای صنعتی شده است (یاراحمدی و همکاران، ۱۳۹۱). در همین راستا، نظریه اشاعه معتقد است که تغییر رفتارهای باروری صرفاً نتیجه شرایط اقتصادی-اجتماعی نیست، بلکه اشاعه ایده‌ها، نگرش‌ها و هنجارهای جدید اجتماعی نیز در این زمینه نقش مهمی دارد. آموزش، رسانه‌ها و برنامه‌های تنظیم خانواده در ترویج این ایده‌ها و تأثیر بر ترجیحات باروری، بسیار مؤثر بوده‌اند (شیری و بیداریان، ۱۳۸۸).

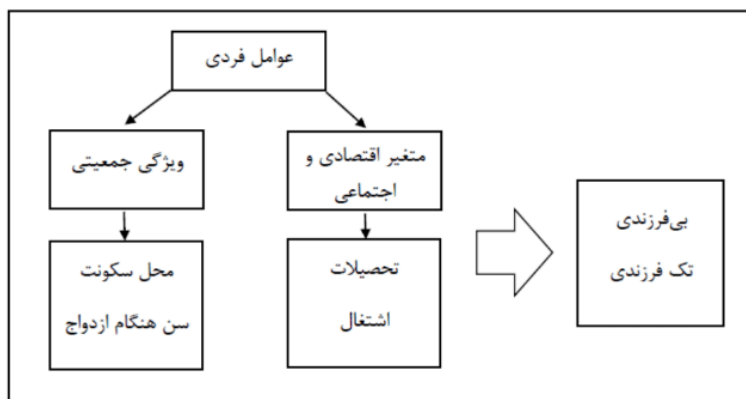
تئوری ترجیحات نیز دسته‌بندی مهمی از زنان در خصوص اولویت‌های سبک زندگی و باروری ارائه می‌دهد. براین اساس، زنان خانواده‌محور اولویت را به فرزندآوری داده و معمولاً شاغل نیستند مگر از سر اجبار اقتصادی، در حالی که زنان شغل‌محور به دنبال تحقق اهداف تحصیلی و شغلی خود هستند و اغلب بدون فرزند باقی می‌مانند. گروه سوم، زنان ترکیبی‌اند که تلاش دارند خانواده و کار را همزمان حفظ کنند و اغلب پس از زایمان به شغل پاره‌وقت روی می‌آورند. این الگوهای سبک زندگی از پنج تغییر تاریخی ناشی شده‌اند: گسترش روش‌های پیشگیری، مشاغل یقه‌سفید، درآمد دوم، برابری فرصت‌ها و افزایش اراده فردی در تصمیم‌گیری‌ها (زندوکیلی، ۱۴۰۰). در مطالعات دیگر نیز مشخص شده که ترجیحات فردی و سبک زندگی نقش مهمی در تصمیم به عدم فرزندآوری داوطلبانه دارد و ترجیحات جنسیتی فرزندان می‌تواند بر میزان فرزندآوری تأثیرگذار باشد (رازقی‌نصرآباد و همکاران، ۱۳۹۸).

در جمع‌بندی باید گفت که نظریات باروری اغلب محدود به شرایط و زمان خاصی‌اند و هرکدام فقط بخشی از واقعیت را تبیین می‌کنند. بنابراین، ترکیب این نظریه‌ها می‌تواند درک عمیق‌تری از پدیده‌هایی چون بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی فراهم کند. این پژوهش با تکیه بر داده‌های ثانویه تلاش دارد تا از متغیرهای در دسترس برای تبیین برخی عوامل مؤثر بر بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی استفاده کند، اگرچه به دلیل محدودیت داده‌ها، امکان ارزیابی همه نظریات وجود ندارد. در این چارچوب، عوامل اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی به‌صورت توأمان در

تحلیل باروری مدنظر قرار گرفته‌اند و مدل تحلیلی پژوهش، جایگاه هریک از این متغیرها را در تبیین پدیده‌های مورد نظر نشان می‌دهد.

جدول ۱. تحلیل جامعه‌شناختی بی‌فرزند و تک‌فرزند بر اساس نظریه اندیشمندان

تحلیل بی‌فرزند/ تک‌فرزند	چارچوب نظری	نظریه پرداز
کاهش فرزندآوری نشانه تضعیف همبستگی اجتماعی و افزایش آنومی است؛ خانواده وظیفه اخلاقی فرزندآوری را از دست داده است.	کارکردگرایی و انسجام اجتماعی	امیل دورکیم
تصمیم‌گیری برای نداشتن فرزند، ناشی از کنش‌های هدفمند عقلانی در جامعه مدرن است (مثلاً دستیابی به آزادی، تحصیلات، پیشرفت شغلی).	کنش اجتماعی و عقلانی شدن	ماکس وبر
نهاد خانواده از الگوهای سنتی فاصله گرفته؛ روابط زناشویی بر پایه گفت‌وگو و رضایت است نه تولیدمثل.	مدرنیته متأخر و دگرگونی خانواده	آنتونی گیدنز
فرزندآوری نوعی انتخاب اجتماعی است که به سبک زندگی و سرمایه فرهنگی افراد (تحصیلات، طبقه، نگرش فرهنگی) بستگی دارد.	سرمایه فرهنگی و سبک زندگی	پیر بوردیو
دولت‌ها با کنترل بدن و بازتولید، سیاست‌های جمعیتی را پیش می‌برند. بی‌فرزند و می‌تواند مقاومت در برابر سازوکارهای قدرت باشد.	زیست‌سیاست و قدرت	میشل فوکو
زندگی در شهر، افزایش فردگرایی و تنوع سبک‌های زندگی باعث کاهش تمایل به فرزندآوری شده است.	فردگرایی و فرهنگ شهری	گئورگ زیمل
بی‌فرزند و نباید فقط به دلایل فردی محدود شود؛ بلکه باید زمینه‌های تاریخی، اجتماعی و ساختاری نیز دیده شود.	تحلیل جامعه‌شناختی	سی رایت میلز
افراد در زندگی روزمره به دنبال مدیریت «نقش والد بودن» هستند. نداشتن فرزند ممکن است به دلیل دشواری در ایفای موفق این نقش باشد.	نمایش خود در زندگی روزمره	اروینگ گافمن
تصمیم به داشتن یا نداشتن فرزند، از طریق تعاملات اجتماعی، درونی‌سازی نقش‌ها و تعریف خود در ارتباط با «دیگری» شکل می‌گیرد.	کنش متقابل نمادین	جورج هربرت مید
افراد با محاسبه سود و زیان اجتماعی، اقتصادی و عاطفی تصمیم به فرزند داشتن یا نداشتن می‌گیرند؛ قدرت در روابط زناشویی نیز تعیین‌کننده است.	نظریه تبادل اجتماعی	ریچارد امرسون

نمودار ۱. مدل تحلیلی عوامل مؤثر بر تک‌فرزند و بی‌فرزند

۳. پیشینه پژوهش

مرور ادبیات تجربی پژوهش به پژوهشگران کمک می‌کند تا از پژوهشگران پیش از خود بهره گرفته و به پیگیری متغیرها و موضوعاتی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، بپردازند و خلأها و کاستی‌های موجود در آن حوزه پژوهشی را به حداقل ممکن برسانند. پیشینه پژوهش را می‌توان به دو دسته پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی دسته‌بندی کرد.

محمدرزاده (۱۴۰۳) در مطالعه‌ای نشان داد که سبک زندگی مصرفی و فشارهای منبعث از آن می‌تواند تمایل به کاهش تعداد فرزندان را افزایش دهد اما این تأثیر همواره قوی و مستقیم نیست.

مطالعه مدیری و همکاران (۱۴۰۰) در شهر تهران نشان داد که ویژگی‌های اقتصادی-اجتماعی مردان با قصد و رفتار باروری رابطه منفی دارد و این یافته منطبق با الگوی باروری مردان در کشورهای در حال توسعه بوده است.

مرادی نسب (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای نشان داد که زنان محجبه نسبت به زنان غیرمحجبه گرایش بیشتری به فرزندآوری دارند. همچنین تحلیل صفحات منتخب نشان داده است که هرچه گرایش‌های دینی در افراد کمتر می‌شود گرایش به سبک زندگی مدرن و در نتیجه کاهش فرزندآوری افزایش می‌یابد.

مطالعه محمودیانی، ۱۳۹۹ در استان فارس نشان داد که احتمال تک‌فرزند در بین زنان با تحصیلات دانشگاهی و شاغل بیشتر از زنان با دیگر سطوح تحصیلی و خانه‌دار بود. غفاری سردشت و متقی (۱۴۰۰) در مطالعه خود دریافتند که با وجود مؤثر بودن سیاست‌های

تشویقی دولت، عوامل اقتصادی مؤثرترین عوامل در فرزندآوری است. در مجموع نتایج پژوهش نشان داد که کاهش باروری در ارتباط با دگرگونی‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است. مطالعه (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۹) در تهران نشان داد که تحصیلات رابطه معکوسی با گرایش به فرزندآوری دارند.

مرادی‌نسب در سال (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بازنمایی فرزندآوری در فضای اینستاگرام پرداخته است. نتایج تحقیق نشان داده است که افراد دارای پایگاه اقتصادی بالاتر، گرایش کمتری به فرزندآوری دارند.

وطن‌پرست و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به ارزیابی تأثیر مداخله آموزشی مبتنی بر نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده بر قصد فرزندآوری زنان تک‌فرزند در شهرستان فاروج پرداختند. نتایج نشان داد که بین دو گروه، قبل از مداخله از نظر میانگین نمره کنترل رفتاری درک‌شده، قصد رفتاری، انگیزش مثبت و منفی نسبت به قصد فرزندآوری و متغیرهای جمعیت‌شناختی، تفاوت آماری معناداری وجود نداشت. بعد از مداخله بر مبنای نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده، تفاوت آماری معناداری را در نمرات نگرش، هنجار انتزاعی و کنترل رفتاری درک‌شده بر قصد فرزندآوری زنان تک‌فرزند در دو گروه مداخله و کنترل نشان نداد.

مطالعه فروتن و بیژنی (۱۴۰۰) نشان داد که در جامعه معاصر ما تک‌فرزندی نه به‌عنوان یک الگوی مورد انتظار و خواسته ذهنی افراد و خانواده‌ها، بلکه عمدتاً متأثر از تعیین‌کننده‌های خارج از ذهنیت و خواست آنان و تحت تأثیر شرایط اقتصادی-اجتماعی است. برهمین اساس، اجرای برنامه‌ریزی‌های مناسب و سیاست‌های کلان در زمینه برطرف کردن دغدغه‌ها و دشواری‌های فرزندآوری به‌ویژه در عرصه فرصت‌های شغلی و اقتصادی، به‌منظور محقق کردن پتانسیل‌های امیدوارکننده جایگزینی باروری در بین افراد و خانواده‌ها ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

رفیعی مقدم و فتحی آشتیانی (۱۴۰۰) در مطالعه‌ای ساختارمند، عوامل بازدارنده زوجین را مورد بررسی قرار دادند و پس از بررسی به این نتیجه رسیدند که سه دسته عوامل فردی، محیطی، خانوادگی و اجتماعی، برای باروری زوجین بازدارنده هستند.

به‌طور کلی عواملی از قبیل توقعات بالا، ایجاد تکبر و عزت‌نفس توخالی، ترس از خارج‌شدن از منطقه امن، حمل بار انتظارات والدین، مسئولیت انحصاری مراقبت از والدین پیر، احتمال سرکش شدن زودهنگام و جایگزینی رسانه به‌جای رابطه و... از معایب تک‌فرزندی و بی‌فرزندی در خانواده‌ها است.

مطالعات خارجی

هوگلند و هیلدینگسون (۲۰۲۲) در مطالعه شان نوع درک افراد بی‌فرزند از سبک زندگی بی‌فرزندی‌شان را بررسی کردند و نشان دادند که این افراد درک و برداشت آشکار و روشنی از چرایی خودداری از باروری و فرزندآوری دارند. آن‌ها هیچ نگرانی از آینده زندگی‌شان که بی‌فرزند بمانند، ندارند. برای جلوگیری از بارداری برای بلندمدت از ابزارهای جلوگیری استفاده می‌کنند. زنان بی‌فرزند برای سلامتی بدنشان ارزش زیادی قائل هستند و نمی‌خواهند آن را در معرض بیماری‌هایی قرار دهند که ممکن است در پی باروری دچار آن شوند.

ریوتر (۲۰۱۹) در مقاله‌ای به درک زنان بدون فرزند دانشگاهی از رفتارشان در زمینه باروری پرداخت و نشان داد که این گونه از زنان با توجه به مسئولیتی که نسبت به علائق شغلی دارند، ترجیح می‌دهند مادر نباشند؛ با توجه به روحیه عدالتخواهی‌ای که در خود سراغ دارند، نسبت به دیگران احساس مسئولیت می‌کنند؛ آنان خودخواه نیستند، بلکه در واقع به شیوه‌های گوناگون مسئولیت‌پذیرند.

مطالعه ژانگ و همکاران (۲۰۲۰) در چین نشان داد که در خانواده‌های تک‌فرزندی والدین صرف پول را به استفاده از وقت خود برای مراقبت از فرزندشان ترجیح می‌دهند و کودکان بیشتر از مواد غذایی قندی، پرجرب و پر پروتئین استفاده می‌کنند.

نتایج مطالعه هوا و همکاران (۲۰۱۸) در چین نشان داد که شیوع اختلال هماهنگی رشدی در خانواده‌های تک‌فرزند چینی (۸/۷ درصد) بیشتر از خانواده‌های چند فرزند (۵/۹ درصد) بوده است.

لاروکو و سالانیه (۲۰۱۸) در نتیجه مطالعه خود مطرح کرده‌اند که سطوح باروری برای اولین و سومین فرزند، شدیداً به مشوق‌های مالی پاسخگو است اما در مورد فرزند دوم، این مشوق‌ها به سختی بر تصمیم زوج‌ها برای فرزندآوری تأثیر می‌گذارد. اصلاحات انجام‌شده بر سیستم مالیاتی، باروری را به میزان قابل توجهی افزایش داد. این تأثیر به‌ویژه در بین زنان بدون فرزند قبلی مشهود بود. از آنجا که تأثیر قابل توجهی بر باروری زنان دارای فرزند مشاهده نشد، می‌توان نتیجه گرفت که اثر اشتغال به طور غیرمستقیم با افزایش وابستگی به نیروی کار، اثر باروری را در بین این زنان کاهش داد. با ایجاد سیستم‌های مختلف حمایتی از مادران برای مراقبت از کودکان، این شکاف برطرف شده و هم تمایل خانواده‌ها به فرزندآوری و هم مشارکت زنان در محیط کار بسیار بالا است.

نتایج مطالعات جمعیت‌شناختی، آمارهای سازمان ثبت‌احوال کشور و گزارش‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی در ده سال اخیر، همگی حکایت از کاهش تمایل زوجین برای فرزندآوری

تا سطح تک فرزندی دارند که به‌هم‌ریختن موازنهٔ هرم سنی و کاهش سریع نرخ فرزندآوری را در پی داشته است و این مسئله می‌تواند آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی جبران‌ناپذیری بر کشور وارد کند. از سوی دیگر، علی‌رغم کاهش میزان فرزندآوری کل به زیر سطح جانشینی، شواهد نشان می‌دهد که همچنان دو فرزندی ایدئال محسوب می‌شود.

نقد و بررسی مطالعات پیشین

در بررسی مطالعات پیشین باید به دو حوزهٔ اساسی توجه ویژه داشت: نخست، مطالعاتی که در داخل ایران در موضوع بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی صورت گرفته است؛ در این حوزه مطالعات چندانی وجود ندارد یا آنکه مطالعات موجود با استفاده از داده‌های سیمای سلامت و جمعیت کشور مربوط به سنوات گذشته صورت گرفته است که در نتیجه قادر به تشریح شرایط کنونی جامعهٔ ایران نیست ولی می‌توان از این مطالعات در تحلیل بهره برد. دوم، مطالعاتی که در سایر کشورها صورت گرفته است که تعریف بی‌فرزندگی خودخواسته و ناخواسته امری پیچیده است که در نتیجه، تعریف دقیق و روشنی از بی‌فرزندگی در مطالعات فوق دیده نمی‌شود.

لذا مرور بر ادبیات پژوهشی و نظری نشان داد که فرزندآوری در دوران نوین، تنها یک رفتار زیستی نیست، بلکه رفتاری فردی است که از زمینه‌ها و عوامل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی سیاسی تأثیر می‌پذیرد. در این راستا، هر پژوهش تبیینی در این حوزه نیازمند بهره‌گیری از مفاهیم و نظریه‌های اجتماعی (به معنای عام) است تا زمینه‌های همپیوند و اثرگذار بر رفتار فرزندآوری و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی را در زندگی کنونی، که درگیر دگرگونی در ابعاد گوناگون است، شناسایی کند.

مرور مطالعات انجام‌شده در زمینهٔ باروری، فرزندآوری و بی‌فرزندگی نشان داد که مجموعه‌ای از ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به همراه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی زوجین و خانواده‌های آن‌ها در رفتار باروری و گرایش داشتن یا نداشتن به فرزندآوری نقش دارند یا در ارتباط معنی‌دار با آن هستند. این عوامل بسته به ساختار اقتصادی و اجتماعی جوامع میزان اثرگذاری متفاوتی دارند.

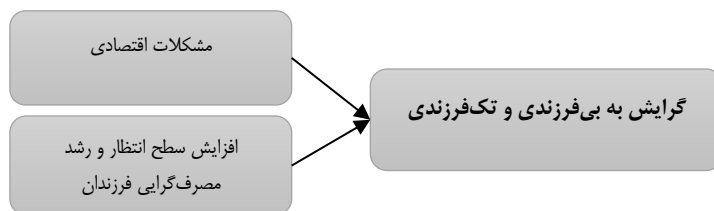
دسترسی به موقعیت شغلی یا حفظ آن، توجه به علایق شخصی، رضایت از زندگی، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، تحصیلات، میزان پابندی به باورهای سنتی، نگاه برابری‌جویانه به نقش، جنس و ساختار قدرت در خانواده و استفاده از رسانه‌های نوین از مهمترین عوامل شناخته‌شدهٔ مرتبط با رفتار باروری زوجین یا گرایش آن‌ها به فرزندآوری بوده است.

مطالعات انجام شده در خارج از کشور، با نگاه مقایسه‌ای و تخصصی‌تری نسبت به مطالعات داخلی، رفتار باروری و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و فرزندآوری را مورد توجه قرار داده‌اند. به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی بین جامعه ایرانی و بیشتر جوامع خارجی، که مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، نمی‌توان همه یافته‌های آن‌ها را برای تحلیل رفتار باروری در جامعه ایران مورد استفاده قرار داد. در این راستا، برای دستیابی به شناخت علمی از وضعیت گرایش زوجین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در این پژوهش، با بهره‌گیری از تجربیات پژوهش‌های پیشین، میزان گرایش زوجین به تک‌فرزندگی و بی‌فرزندگی ارادی در استان بوشهر مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

۴. چارچوب نظری

خانواده از جمله نهادهایی است که می‌توان با بررسی تحولات آن در طول تاریخ، تغییرات اجتماعی جامعه را مطالعه کرد. در همه دوران‌های تاریخی، این نهاد وجود داشته و با تغییر نگرش‌ها و دیدگاه‌های اجتماعی، دچار تغییرات اساسی شده است (حیدری و ساروخانی، ۱۴۰۲). به‌عنوان مثال، تغییر جامعه از دوران سنتی به مدرن، تأثیرات عمده‌ای بر نهاد خانواده گذاشته است که منجر به تغییر و همچنین ایجاد مفاهیمی چون خانواده گسترده و خانواده هسته‌ای شده و در آن تقسیم کار و وظایف افراد خانواده نسبت به یکدیگر تغییر یافته است. نظریه‌پردازی درباره خانواده از اولین نظریه‌پردازان آغاز شد و خانواده به دلیل اهمیت غیرقابل انکار آن همیشه مورد توجه نظریه‌پردازان قرار داشت.

فرزندآوری در هر جامعه بازتابی از نظم اخلاقی و نظام ارزشی در حال تحول آن جامعه است. امروزه بسیاری از افراد تصمیم‌گیری‌های فرزندآوری خود را بر پایه نگرش‌ها و باورهای فردی اتخاذ می‌کنند و این نشان‌دهنده پیوند عمیق میان تغییرات ارزشی و رفتارهای باروری است. با این حال، شناخت دقیق تحولات جمعیتی، پیش‌نیاز طراحی سیاست‌های مؤثر و پایدار در حوزه جمعیت است، زیرا عدم شناخت صحیح می‌تواند منجر به سیاست‌گذاری‌های ناقص و کم‌اثر شود. براین اساس، پژوهش حاضر در پاسخ به پرسش درباره مؤلفه‌ها و ویژگی‌های الگوی انگیزشی فرزندآوری زوجین طراحی شده است. اعتبار این پژوهش بر چهار محور استوار است: ارزش واقعی تجربه، قابلیت تعمیم و کاربرد، تداوم یافته‌ها و واقع‌گرایی. با انتخاب نمونه‌هایی از خانواده‌های با شرایط فرهنگی و سنی متنوع، تلاش شده است نتایج قابل تعمیم باشد. همچنین، پژوهشگر با حذف تعصبات فردی، تلاش کرده است تا داده‌ها را به‌صورت عینی و بی‌طرفانه گردآوری و تحلیل کند.

نمودار ۲. مدل مفهومی پژوهش

فرضیه‌های پژوهش حاضر عبارت‌اند از:

۱. بین «مشکلات اقتصادی» و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در بین زوجین استان بوشهر رابطه وجود دارد.
۲. بین «افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان» و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در بین زوجین استان بوشهر رابطه وجود دارد.

۵. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش براساس نوع داده‌های جمع‌آوری و تحلیل‌شده، تحقیقی کمی است و از تکنیک پیمایش، در این مطالعه بهره گرفته می‌شود. تحقیق پیمایشی با انتخاب و مطالعه نمونه‌های منتخب از آن جامعه، برای کشف میزان نسبی شیوع، توزیع و روابط متغیرهای جامعه‌شناختی مورد بررسی قرار می‌دهد (کرلینجر، ۱۳۷۶).

جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش از طریق مراجعه مستقیم پژوهشگر به پاسخگویان و ارائه پرسشنامه به آن‌ها، انجام خواهد گرفت. تحلیل داده‌ها به‌وسیله برنامه SPSS ورژن ۲۰ صورت گرفته است.

شیوه نمونه‌گیری در مقاله حاضر، نمونه‌گیری در دسترس است. پایایی پرسشنامه نیز براساس ضریب آلفای کرونباخ و برای تحلیل نتایج نیز از آزمون t و براساس آزمون همبستگی پیرسون تأثیر تک‌تک متغیرهای مستقل به‌طور جداگانه بر متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۲ در خصوص نرمال بودن متغیرها).

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و ضریب اطمینان ۹۵ درصد برابر با ۲۳۷ نفر تعیین

شد.

رابطه (۱)

$$n = \frac{\frac{t^2 pq}{d^2}}{1 + \frac{1}{N} \left(\frac{t^2 pq}{d^2} - 1 \right)}$$

روایی پرسشنامه از طریق روایی صوری و محتوایی با نظر اساتید و کارشناسان حوزه جامعه‌شناسی و روش تحقیق تأیید شد. برای سنجش پایایی، ضریب آلفای کرونباخ به کار رفت که برای کل پرسشنامه بیش از ۰/۷ و برای ابعاد مختلف نیز بالاتر از ۰/۷ گزارش شد، که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد مطلوب ابزار اندازه‌گیری است. به‌علاوه، برای هریک از متغیرهای اصلی پژوهش نیز آلفای کرونباخ به‌صورت جداگانه محاسبه شد و تمامی مقادیر بالاتر از ۰/۷ گزارش شدند که نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه دارد. جامعه آماری شامل زنان و مردان بوشهری است که حداقل یک سال از ازدواج آن‌ها گذشته است. داده‌ها ابتدا با استفاده از آمار توصیفی همچون میانگین و انحراف معیار، تحلیل و خلاصه شد، سپس برای آزمون فرضیات از شاخص‌های آمار استنباطی بهره گرفته شد. بدین‌ترتیب، روش‌شناسی تحقیق به‌گونه‌ای طراحی شده است که بتواند با دقت بالا روابط متغیرهای مستقل و وابسته را در جامعه هدف بررسی و تحلیل کند.

رابطه (۲)

$$n = \frac{\left(\frac{Z_{\alpha}^2}{2} \times S^2 \right)}{d^2}$$

در این محاسبه Z در سطح خطای ۵٪ α محاسبه شده و برابر ۱/۹۶ است. مقدار خطای d به‌صورت پیش‌فرض ۰/۰۵ در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۱. محاسبه ضریب آلفای کرونباخ

ضریب آلفای کرونباخ	سؤالات	بعد/مقیاس
۰/۸۲	سؤالات ۱ تا ۵	۱. تأثیرات اجتماعی و خانوادگی
۰/۷۵	سؤالات ۶ تا ۱۰	۲. مسائل اقتصادی و مالی
۰/۸۰	سؤالات ۱۱ تا ۱۵	۳. مشارکت اجتماعی و فرهنگی زنان
۰/۷۸	سؤالات ۱۶ تا ۲۰	۴. نگرش به برابری جنسیتی
۰/۷۹	سؤالات ۲۱ تا ۲۵	۵. نگرش به مصرف‌گرایی و رشد فرزندآوری
۰/۸۳	تمامی سؤالات پرسشنامه (۱ تا ۲۵)	کل مقیاس

در پژوهش حاضر که با هدف شناسایی و تحلیل عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر پدیده بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در شهر بوشهر انجام شده، بهره‌گیری از روش تحقیق مناسب و نظام‌مند ضروری تلقی شده است. این تحقیق از نوع کمی بوده و از تکنیک پیمایش برای گردآوری داده‌ها استفاده شده است. طبق نظر کرلینجر (حسینی و همکاران، ۱۴۰۲)، تحقیق

پیمایشی با انتخاب نمونه‌هایی از جامعه به بررسی توزیع و روابط میان متغیرهای جامعه‌شناختی می‌پردازد.

برای سنجش روایی پرسشنامه، از روایی صوری و محتوایی استفاده شد. پرسشنامه اولیه در اختیار جمعی از اساتید و کارشناسان جامعه‌شناسی قرار گرفت و پس از دریافت بازخورد و اعمال اصلاحات لازم، روایی محتوایی آن تأیید شد. برای بررسی پایایی ابزار گردآوری داده‌ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. تعداد ۳۰ پرسشنامه به صورت آزمایشی توزیع شد و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS تحلیل شد. ضریب آلفای کرونباخ کل پرسشنامه بیش از ۰/۷۰ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول است. برای متغیرهای اصلی نیز مقادیر آلفای کرونباخ جداگانه محاسبه شد؛ برای متغیر «مسائل اقتصادی و مالی» (سوالات ۶ تا ۱۰) مقدار ۰/۷۵ و برای متغیر «نگرش به مصرف‌گرایی و رشد فرزندآوری» (سوالات ۲۱ تا ۲۵) مقدار ۰/۷۹ گزارش شد. جامعه آماری پژوهش شامل زنان و مردان شهر بوشهر است که حداقل یک سال از ازدواج آن‌ها گذشته باشد. نمونه‌گیری به صورت در دسترس انجام شده و به منظور افزایش قابلیت تعمیم، از افراد با شرایط فرهنگی و سنی متنوع استفاده شد. در تحلیل داده‌ها، از آزمون T و آزمون همبستگی پیرسون برای بررسی روابط بین متغیرهای مستقل و وابسته استفاده شد.

۶. یافته‌های پژوهش

بررسی یافته‌های توصیفی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که از میان ۲۳۷ نفر پاسخ‌دهنده، از نظر وضعیت اشتغال، ۴۰/۱ درصد شاغل، ۱۲/۷ درصد بیکار، ۲۵/۳ درصد خانه دار و ۲۱/۹ درصد دانشجو بوده‌اند. همچنین از نظر تعداد فرزندان، ۳۷/۱ درصد از پاسخ‌دهندگان بی‌فرزند، ۳۳/۳ درصد دارای یک فرزند، ۲۰/۳ درصد دارای دو فرزند و تنها ۹/۳ درصد بیش از دو فرزند داشته‌اند. این آمارها بیانگر شیوع بالای بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در میان نمونه مورد بررسی و همچنین سهم بالای زنان شاغل و خانه‌دار در این ترکیب جمعیتی است. جدول (۲) نشان داد که مقادیر موجود در ردیف سطح معنی‌داری، باید براساس قوانین آماری بزرگتر از ۰/۰۵ باشد. از آنجایی که مقادیر به دست آمده بیش از این سطح هستند، می‌توان نتیجه گرفت که داده‌ها برای متغیرهای مورد نظر از توزیع نرمال استاندارد برخوردارند. بنابراین، تحلیل‌های آماری با استفاده از آزمون‌های ناپارامتریک مجاز است.

جدول ۲. آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع متغیرهای مشکلات اقتصادی افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان

نتیجه آزمون نرمال بودن	سطح معناداری (Sig.)	آماره K-S	متغیر
نرمال	۰/۱۵۸	۰/۰۸۵	مشکلات اقتصادی
نرمال	۰/۱۱۲	۰/۰۹۱	افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان

جدول ۳. آزمون مقایسه میانگین یک جامعه آماری ($H_0: \mu = 3$)

متغیرهای مشکلات اقتصادی و افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی و گرایش به بی‌فرزند و تک‌فرزندی

وضعیت متغیر	وضعیت متغیر نسبت به مقدار	عدد معناداری (Sig.)	آماره T	انحراف معیار	میانگین	متغیر
مطلوب	معنادار - بالاتر از حد متوسط	۰/۰۰۱	۷/۵۲۰	۰/۶۸	۳/۶۷	مشکلات اقتصادی
مطلوب	معنادار - کمی بالاتر از حد متوسط	۰/۰۳۶	۲/۱۱۳	۰/۸۳	۳/۲۱	افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان

جدول ۴. معنادار بودن ضرایب رگرسیونی عوامل دوگانه جامعه‌شناختی مشکلات اقتصادی و افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان و گرایش والدین به بی‌فرزند و تک‌فرزند در استان بوشهر

وضعیت معناداری	سطح معنی‌داری (Sig.)	آماره t	خطای استاندارد (Std. Error)	ضریب (B)	متغیر مستقل
معنادار	۰/۰۱۵	-۲/۴۶۸	۰/۱۰۹	-۰/۲۶۹	مشکلات اقتصادی
غیرمعنادار	۰/۱۳۲	۱/۵۱۹	۰/۰۸۹	۰/۱۳۵	افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان

فرضیه اول: بین «مشکلات اقتصادی» و میزان گرایش به بی‌فرزند و تک‌فرزند در بین زوجین استان بوشهر رابطه وجود دارد.

بین افزایش مشکلات اقتصادی و میزان گرایش به بی‌فرزند و تک‌فرزند، رابطه

معناداری وجود ندارد: $H_0: \rho \neq 0$

بین افزایش مشکلات اقتصادی و میزان گرایش به بی‌فرزند و تک‌فرزند، رابطه

معناداری وجود دارد: $H_1: \rho \neq 0$

نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون (جدول ۵) نشان داد که بین «مشکلات اقتصادی» و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.475$, $\text{Sig} = 0.001 < 0.05$). این یعنی هرچه مشکلات اقتصادی بیشتر باشد، تمایل به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در زوجین استان بوشهر افزایش می‌یابد. با توجه به اینکه مقدار سطح معناداری کمتر از مقدار خطا است، فرضیه اول تأیید شده و رابطه‌ای ضعیف اما معنی‌دار بین این دو متغیر مشاهده می‌شود.

براساس جدول (۳) مقدار آماره t تمام متغیرها از مقدار بحرانی $+1/96$ بیشتر است که نشان‌دهنده وضعیت مناسب متغیرهای تحقیق است و تأییدی بر اعتبار و قابلیت استفاده از داده‌ها برای تحلیل‌های آماری است. نتیجه کلی بدین‌صورت قابل تبیین خواهد بود که همه متغیرهای تحقیق از نظر میانگین جامعه نیز در وضعیت مطلوب قرار دارد. نتایج آزمون میانگین یک جامعه نشان می‌دهد که مقدار سطح معناداری برابر با $0/01$ است که کمتر از سطح معنی‌داری $0/05$ بوده و فرض صفر را رد می‌کند و بیانگر این موضوع است که متغیر مشکلات اقتصادی از جمله عوامل کلیدی و معنادار شناخته شد.

بعد از بررسی پیش‌فرض‌های رگرسیون، نتایج معناداربودن ضرایب رگرسیونی بین عوامل جامعه‌شناختی و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در استان بوشهر در جدول (۵) آورده شده است. متغیر مشکلات اقتصادی زنان دارای ضرایب رگرسیونی معنادار است که نشان می‌دهد این عوامل تأثیر معنی‌داری بر گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی دارد.

فرضیه دوم: بین «افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان» و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در بین زوجین استان بوشهر رابطه وجود دارد.

بین افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و

تک‌فرزندگی، رابطه معناداری وجود ندارد: $H_0: \rho \neq 0$

بین افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان و میزان گرایش به بی‌فرزندگی و

تک‌فرزندگی، رابطه معناداری وجود دارد: $H_1: \rho \neq 0$

براساس جدول (۳) مقدار آماره t تمام متغیرها از مقدار بحرانی $+1/96$ بیشتر است که نشان‌دهنده وضعیت مناسب متغیرهای تحقیق است و تأییدی بر اعتبار و قابلیت استفاده از داده‌ها برای تحلیل‌های آماری است. نتیجه کلی بدین‌صورت قابل تبیین خواهد بود که همه متغیرهای تحقیق از نظر میانگین جامعه نیز در وضعیت مطلوب قرار دارد. نتایج آزمون میانگین یک جامعه نشان می‌دهد که مقدار سطح معناداری برابر با $0/056$ است که بیشتر از سطح معنی‌داری $0/05$

بوده و فرض یک را رد می‌کند و بیانگر این موضوع است که افزایش توقعات و مصرف‌گرایی فرزندان تأثیر معناداری بر گرایش والدین به کاهش تعداد فرزندان ندارد.

براساس نتایج جدول (۶)، در صورتی که سطح معنی‌داری بزرگتر از مقدار خطا باشد، فرض صفر پذیرفته می‌شود و اگر کمتر باشد، فرض یک تأیید می‌شود. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون (جدول ۶) نشان داد که بین «افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان» و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی، رابطه مثبت ضعیف و در مرز معناداری وجود دارد ($\text{Sig} = 0.056 > 0.05, r = 0.128$). این نتیجه بیانگر آن است که تأثیر این عامل نسبت به سایر عوامل کمتر و قطعی است و به‌طور کلی افزایش توقعات و مصرف‌گرایی فرزندان تأثیر معناداری بر گرایش والدین به کاهش تعداد فرزندان ندارد؛ بنابراین فرضیه دوم به‌صورت معنادار تأیید نمی‌شود.

جدول ۵. نتیجه آزمون همبستگی پیرسون برای دو متغیر مشکلات اقتصادی، افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی

وضعیت رابطه	تعداد (N)	سطح معنی‌داری (Sig.)	ضریب همبستگی پیرسون (r)	متغیرها
معنادار رابطه مثبت	۲۳۷	۰/۰۰۱	۰/۴۷۵	مشکلات اقتصادی و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی
مرز معناداری رابطه ضعیف مثبت	۲۳۷	۰/۰۵۶	۰/۱۲۸	افزایش سطح انتظار و رشد مصرف‌گرایی فرزندان و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی

۷. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پژوهش حاضر به بررسی دو عامل مهم «مشکلات اقتصادی»، «رشد سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان» و تأثیر آن‌ها بر گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی در استان بوشهر پرداخته است. یافته‌های آماری حاصل از آزمون میانگین یک جامعه، همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه نشان دادند که مشکلات اقتصادی، افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان در گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی تأثیرگذار است. این متغیرها در تحلیل رگرسیونی و همبستگی، رابطه‌ای معنادار و قوی نشان دادند و مدل آماری قادر به تبیین تغییرات گرایش به فرزندآوری بود.

مشکلات اقتصادی، شامل محدودیت‌های مالی، ناپایداری درآمد و هزینه‌های بالای زندگی،

باعث می‌شود تا خانواده‌ها از نظر توان تأمین مالی، تصمیم به کاهش تعداد فرزندان بگیرند. نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان داد که بین مشکلات اقتصادی و گرایش والدین به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($r = 0.475$)، ($\text{Sig} = 0.001 < 0.05$)؛ به عبارت دیگر، با افزایش مشکلات اقتصادی، تمایل والدین به کاهش فرزند افزایش می‌یابد. این یافته با پژوهش‌های داخلی، مانند غفاری سردهشت و متقی در سال (۱۴۰۰) همخوانی دارد که مشکلات اقتصادی را یکی از اصلی‌ترین عوامل کاهش نرخ باروری در ایران معرفی کرده‌اند. همچنین در مطالعات جهانی، مانند پژوهش لی و ماسون در سال (۲۰۱۰) در کشورهای آسیایی و گزارش صندوق جمعیت سازمان ملل متحد (صندوق جمعیت سازمان ملل متحد، ۲۰۲۳) تأکید شده که رکود اقتصادی و هزینه‌های زندگی، عامل مهمی در کاهش تمایل به فرزندآوری است. نظریه هزینه-فایده فرزندآوری نیز توضیح می‌دهد که خانواده‌ها تصمیم خود را براساس ارزیابی هزینه‌ها و منافع می‌گیرند و افزایش مشکلات اقتصادی منجر به کاهش تعداد فرزندان می‌شود. نظریه فشار اقتصادی نیز بر تأثیر فشارهای مالی بر نگرش و رفتارهای مرتبط با فرزندآوری تأکید دارد.

در مقابل، رابطه بین «افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان» و گرایش به بی‌فرزندگی و تک‌فرزندگی ضعیف و در مرز معناداری بود ($r = 0.128$)، ($\text{Sig} = 0.056 > 0.05$). اگرچه این رابطه مثبت است، نشان‌دهنده این است که افزایش توقعات و مصرف‌گرایی فرزندان ممکن است والدین را به داشتن فرزند کمتر ترغیب کند، اما این تأثیر نسبت به مشکلات اقتصادی ضعیف‌تر و به صورت قطعی و قوی قابل‌بیان نیست. به عبارت دیگر، مصرف‌گرایی به تنهایی نقش تعیین‌کننده‌ای در کاهش فرزندآوری ندارد و احتمالاً در کنار عوامل اقتصادی و فرهنگی دیگر عمل می‌کند. نظریه سبک زندگی مصرفی نیز بیان می‌کند که فشارهای مصرفی می‌تواند تمایل به کاهش تعداد فرزندان را افزایش دهد اما این تأثیر همواره قوی و مستقیم نیست (محمدزاده، ۱۴۰۳).

نتیجه کلی پژوهش بیانگر آن است که عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، به صورت همزمان بر تصمیم خانواده‌ها در مورد تعداد فرزندان تأثیرگذارند. مشکلات اقتصادی به عنوان عاملی کلیدی و تعیین‌کننده در کاهش نرخ باروری مطرح است، در حالی که افزایش سطح انتظار و مصرف‌گرایی فرزندان، تأثیر مثبت ولی ضعیف و غیرقطعی دارد.

پیشنهاد می‌شود مطالعات بیشتری با تمرکز بر تأثیر مستقیم و غیرمستقیم وضعیت اقتصادی بر تصمیمات باروری انجام شود. سیاست‌گذاران می‌توانند راهکارهای حمایتی مالی و رفاهی برای خانواده‌ها ارائه دهند تا نگرانی‌های اقتصادی کمتر باعث کاهش فرزندآوری شود. بررسی‌های

دقیق تر در زمینه رابطه مصرف گرایی با الگوهای فرزندآوری در سطوح مختلف اجتماعی و اقتصادی ضروری است. توسعه برنامه های آموزشی برای خانواده ها برای مدیریت مصرف گرایی و تنظیم انتظارات فرزندان می تواند به بهبود وضعیت کمک کند. این پیشنهادها می تواند در سیاست گذاری های جمعیتی و برنامه ریزی های اجتماعی مؤثر باشد و به حفظ تعادل جمعیتی و ارتقای کیفیت زندگی خانواده ها کمک کند.

قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده سوم است. بدین نحو از تمام مسئولان و اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر کمال تشکر و قدردانی را اعلام می کنیم.

منابع

References

- Abbasi-Shavazi, M. J., & Khajehsalehi, Z. (2013). An Assessment on the Impact of Women's Autonomy, Education and Social Participation on Childbearing Intention in Sirjan City. *Woman in Development & Politics*, 11(1), 45-64. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2013.35477> (in Persian)
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Harvard University Press.
- Cohen, A., Dehejia, R., & Romanov, D. (2007). Do financial incentives affect fertility? (No. w13700). National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w13700>
- Ebrahimpour, M., & Ebadi, S. (2014). Generational Differences and Preferences in Childbearing in the City of Sari (Opinions and Attitudes). *Journal of Population Association of Iran*, 8(16), 55-78. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1392.8.16.3.0> (in Persian)
- Foroutan, Y., & Bijani, H. (2020). One-Child Parenthood and its Determinants in Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 15(29), 265-291. <https://doi.org/10.22034/jpai.2020.243926> (in Persian)
- Ghoreishi, F., Banifateme, H., Ghadimigheidari, A., & Torabi Aghdam, J. (2021). Sociological Analysis of Obstacles to the Growth of the Capitalist Economy in Iran (Case study: the second

half of Qajar period). *Historical Sociology*, 11(2), 229-252. https://jhs.modares.ac.ir/article_22951.html?lang=fa (in Persian)

- Hirazawa, M., & Yakita, A. (2009). Fertility, child care outside the home, and pay-as-you-go social security. *Journal of Population Economics*, 22(3), 565-583. <https://doi.org/10.1007/s00148-007-0153-8>
- Hosseini, B., Esmaeili, M., Salarifar, M. H., & Farahbakhsh, K. (2023). A model of childbearing motivation based on the lived experiences of families with at least one child. *Quarterly Cultural-Educational Journal of Women and Family*, 17(65), 45-68. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.26454955.1402.18.65.1.1> (in Persian)
- Kalantary, S., Adibi, M., Rabbani, R., & Ahmadi, S. (2007). An Investigation On Apathy And Altruism In Urban Society Of Iran. *Clinical Psychology and Personality*, 5(1), 27-36. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23452188.1386.5.1.3.7> (in Persian)
- Lee, R., & Mason, A. (2010). Fertility, human capital, and economic growth over the demographic transition. *European Journal of Population/Revue européenne de Démographie*, 26(2), 159-182. <https://doi.org/10.1007/s10680-009-9186-x>
- Leibenstein, H. (1957). *Economic backwardness and economic growth: Studies in the theory of economic development*. (No Title).
- Mahmoudian, M. R., & Pourrahim, A. (2002). Fundamentalism and Modernity. *Reflection of Thought*, 25, 91.
- Mahmoudiani, S., Yarahmadi, A., & Javadi, A. (2019). Analysis of dimensions and ideal fertility status of rural women in Fars province. *Sociological Review*, 25(2), 751-778. <https://doi.org/10.22059/jsr.2019.71679> (in Persian)
- Mehrbani, V. (2014). Family Income and Demand for Child: An Alternative Model and Some Evidences. *Journal of Economic Research (Tahghighat- E- Eghtesadi)*, 49(1), 115-135. <https://doi.org/10.22059/jte.2014.50543> (in Persian)
- Modiri, F., Tanha, F., & Gilani, N. (2021). Socio-economic determinants of childbearing intention and behavior among men in Tehran. *Social Studies and Research in Iran*, 10(4), 1123-1147. <https://doi.org/10.22059/jisr.2021.323694.1209> (in Persian)

- Moradi Nasab, F. (2021). A study of the representation of childbearing in the Instagram space from the perspective of discursive semiotics. *Farhang Pahoshe*, 46, 67–106. <https://doi.org/10.22081/fpq.2021.72198> (in Persian)
- Paolbi, J., Priscik, M., Preault, N., Larrea-Aji, G., & Khan, N. (2024). Child labour, education, and policy options. UNESCO Policy Division. <https://bepish.org/fa/node/10415>
- Piltan, F., & Rahmanian, M. (2015). Investigating Factors Affecting The Tendency Toward Childbearing Among Married Men And Women (Case Of Study: Men And Women Aged 25 To 45 Years Old In Jahrom). *Journal of Iranian Social Development Studies (JISDS)*, 7(2(26)), 121-134. SID. <https://sid.ir/paper/231884/en> (in Persian)
- Rahimi, F. (2017). Investigating the relationship between mindfulness and reducing depression, anxiety and stress among Arak University students. Fourth International Conference on Recent Innovations in Psychology, Counseling and Behavioral Sciences, Tehran, <https://civilica.com/doc/670197> (in Persian)
- Razeghi Nasrabad, H. B., & Saraei, H. (2014). A Cohort Analysis of Women's Attitude towards Value of Children in Semnan Province. *Woman in Development & Politics*, 12(2), 229-250. <https://doi.org/10.22059/jwdp.2014.52357> (in Persian)
- Razeghi Nasrabad, H. B., Hosseini-Chavoshi, M., & Abbasi-Shavazi, M. J. (2019). Determinants of First Birth-interval in Tehran Using Event History Models. *Iranian Population Studies*, 5(2), 127-156. <https://doi.org/10.22034/jips.2020.113851> (in Persian)
- Sadeghi, R., Mahmoudian, H., & Boroomandzadeh, M. (2023). Reproductive Health Behaviors of Afghan Immigrant Women and its Determinants in Tehran Province, Iran. *Sociological Review*, 30(1), 167-183. <https://doi.org/10.22059/jsr.2023.329036.1684> (in Persian)
- Shams-Ghahfarrokhi, Z., Khalajabadi Farahani, F., & Saraei, H. (2014). Determinants of Intention for Cesarean Section vs. Normal Delivery among Pregnant Women in Esfahan. *Journal of Population Association of Iran*, 9(17), 199-224. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1735000.1393.9.17.7.3> (in Persian)

- Shiri, T., & Bidarian, S. (2009). A Survey Of The Effective Economic-Demographic Factors On The Fertility Of Employed Women Aged 15-49 In Education Organization - Tehran's 22 District. *Social Sciences Bulletin*, 3(3), 93-107. <https://sid.ir/paper/177014/en> (in Persian)
- Shojaei, J., & Erfani, A. (2019). Trends and Patterns of One-child Families in Iran. *Social Sciences*, 26(85), 89-105. <https://doi.org/10.22054/qjss.2019.38397.2012> (in Persian)
- Shojaei, J., & Yazdkhasti, B. (2017). A systematic review of studies of fertility decline in the last two decades. *Women's Strategic Studies*, 19(75), 137-159. <https://doi.org/10.22095/jwss.2017.51750> (in Persian)
- Tavousi, M., Motlagh, M. E., Eslami, M., Haerimehrizi, A., Hashemi, A., & Montazeri, A. (2015). Fertility desire and its correlates: a pilot study among married citizens living in Tehran, Iran. *Payesh*, 14(5), 697-702. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.16807626.1394.14.5.8.9> (in Persian)
- United Nations Population Fund. (2019). State of world population 2019: Unfinished business – the pursuit of rights and choices for all. UNFPA.
- United Nations Population Fund. (2023). State of world population 2023: 8 billion lives, infinite possibilities. UNFPA.
- Vitale, J., & Len, I. H. (2008). Zero limits: The secret Hawaiian system for wealth, health, peace, and more. John Wiley & Sons.
- Yarahmadi, Y., Yosefi, N., & Shirbgi, N. (2012). Develop and Test a Motivational Model to Predict the First Grade Guidance School and the Third Grade Junior High School Students' Intention to Continue or Drop Out of School in Rural Areas of Sanandaj. *Psychological Achievements*, 19(1), 81-98. https://psychac.scu.ac.ir/article_11734.html?lang=fa (in Persian)
- Zadeh Mohammad, F. (2024). The impact of consumerist culture on the economy of Iranian households. *Ana Journal*. <https://anajournal.ir/tasire-farhange-masraf-garaei-bar-eqtasad-khanevadeha-irani/> (in Persian)
- Zandvakli, H. (2021). A review of the theoretical foundations of

lifestyle from a sociological perspective. Anthropology and Culture.
(in Persian)